

CIEŻKI (1274) *ai*

ciężki (1253), **ciężek** (21); ciężki : ciężek *WróbŻolt* (9 : 1), *RejJóz* (4 : 1), *HistAl* (3 : 1), *LubPs* (14 : 1), *Leop* (14 : 2), *BibRadz* (31 : 2), *OrzRozm* (1 : 1), *Mącz* (106 : 6), *HistRzym* (7 : 2), *SkarŻyw* (66 : 2), *CzechEp* (1 : 1), *GórnRozm* (11 : 1).

-ę- (1206), -e- (34), -(ę)- (21), -(i)- (13); -e- *OpecŻywPrzedm*; -ę- : -e- *BierEz* (25 : 1), *FalZioł* (86 : 2), *GlabGad* (18 : 1), *MiechGlab* (4 : 1), *RejPs* (3 : 1), *SeklWyzn* (1 : 1), *SeklKat* (8 : 4), *MurzHist* (31 : 6), *SeklPieś* (1 : 1), *BibRadz* (32 : 1), *Mącz* (105: 8), *BudBib* (15 : 1), *SkarŻyw* (68 : 1), *LatHar* (31: 1), *KmitaSpit* (3 : 1), *SkarKaz* (22 : 1), *GosłCast* (7 : 1).

comp i sup (124+36) -cięższy. *sup* na- (33), naj- (3) *KarnNap*, *PowodPr* (2); ~ nã- (31), na- (1), n(a)- (1); nã- : na- *MurzHist* (3 : 1); ~ nãj- (3).

sg m N ciężki, cięższy, nãcięższy (145), ciężek (8); ~ (*attrib*) ciężki (47); ~ (*praed*) ciężki (44), ciężek (8) *WróbŻoltGlab*, *LubPs*, *Leop* (2), *OrzRozm*; ciężki : ciężek *BibRadz* (2 : 2), *SkarŻyw* (4 : 1). ◇ *G* ciężkięgo, cięższęgo, nãcięższęgo (29); -ęgo (11), -ego (3), -(e)go (15); -ęgo *OpecŻyw* (2), *OpecŻywSandR*, *KochTr*, *KochJez*, *ZawJest*, *OrzJan* (3), *GosłCast*; -ego *MurzHist* (2); -ęgo : -ego *KochPs* (1 : 1). ◇ *D* ciężkiemu (4); -emu (1), -(e)mu (3). ◇ *A* ciężki, cięższy (50), ciężki(e)go (1). ◇ *I* ciężkim, cięższym (22), ciężkiem (2) *MurzHist*, *BibRadz*; ~ -em (1), -(e)m (1).sg ◇ *L* ciężkim, cięższym, nãcięższym (22). ◇ *V* ciężki (1). ◇ *f N* ciężką, cięższą, nãcięższą (114), ciężka (13), ciężk(a), cięższ(a) (21); ~ (*attrib*) -ą (39), -a (2); -ą : -a *Mącz* (15 : 2). ~ (*praed*) -ą (47), -a (11); -a *RejJóz*, *HistAl*, *CzechEp*; -ą : -a *Mącz* (3 : 4), *HistRzym* (2 : 2), *SkarŻyw* (2 : 1), *GórnRozm* (4 : 1). ◇ *G* ciężkięj, cięższęj (51), ciężkię *OpecŻyw* (3), ciężki (2); -i *MiechGlab*; -ęj : -i *Mącz* (1 : 1); ~ -ęj (10), -(e)j (41). ◇ *D* ciężkięj (2); -ęj (1), -(e)j (1). ◇ *A* ciężką, cięższą, nãcięższą (85). ◇ *I* ciężką, cięższą, nãcięższą (39). ◇ *L* ciężkięj, nãcięższęj (37), ciężkię *OpecŻyw* (2); ~ -ęj (19), -(e)j (18). ◇ *V* ciężką, cięższą (2). ◇ *n N* ciężkię [w tym: -i (1)], cięższę, nãcięższę (100); -ę (11), -e (1) *MurzHist*, -(e) (88). ◇ *G* ciężkięgo, cięższęgo, nãcięższęgo (85); -ęgo (9), -ego (5), -(e)go (71); -ęgo *OpecŻyw* (2), *Oczko*, *KochPs* (2), *KochTr*, *OrzJan*, *SarnStat*, -ego *MurzNT*, *KochFr*; -ęgo : ego *MurzHist* (1 : 3). ◇ *D* ciężki(e)mu (4). ◇ *A* ciężkię, cięższę, nãcięższę (93); -ę (16), -e (2), -(e) (75); -ę : -e *OpecŻyw* (2 : 1), *MurzNT* (1 : 1). ◇ *I* ciężkim, cięższym (22), ciężkiem, cięższem (4) *FalZioł*, *BielŻyw*, *BibRadz*, *MurzHist*; ~ -em (1), -(e)m (3). ◇ *L* ciężkim, cięższym (14) *BierRozm*, *LibLeg*, *SeklKat*, *LubPs*, *BielKron*, *Mącz*, *GórnDworz*, *RejPosWstaw*, *KochPs*, *SkarŻyw*, *PudłFr*, *ArtKanc* (2), *OrzJan*, ciężkiem (5) *FalZioł* (3), *MurzHist*, *BibRadz*; ~ -em (1), -(e)m (4). ◇ *pl N m pers* ciężcy, cięższy, nãcięższy (11), ciężci (1); -y: -i *GórnRozm* (3 : 1). *m an* ciężkie (1) *SienLek*, ciężcy (1) *WujNT*. *subst* ciężkię, cięższę, nãcięższę (80); -ę (11), -(e) (69). ◇ *G* ciężkich, cięższych, nãcięższych (47). ◇ *D* ciężkim, cięższym (7). ◇ *A m pers* ciężki(e), cięższ(e) (4). *subst* ciężkię, cięższę, nãcięższę (86); -ę (16), -e (2), -(e) (68); -e : -e *KochPs* (5 : 1), *SarnStat* (4 : 1). ◇ *I pl m* ciężkimi, nãcięższymi (6) *PowUrb*, *KromRozm II*, *Mącz*, *ArtKanc*, *LatHar*, *WujNT*, ciężkięmi (3) *WujJud* (2), *SiebRozmyśl* (1); ~ -ęmi (1), -(e)mi (2). *f* ciężkimi, cięższymi (8) *OpecŻyw*, *GlabGad*, *LibMal*, *KromRozm I*, *KwiatKsiąż*, *LatHar*, *SarnStat* (2), ciężkięmi (5) *RejZwierc* (2), *KochPs*, *SarnStat* (2); ~ -ęmi *SarnStat* (2), -emi (1) *KochPs*, -(e)mi (2). *n* ciężkimi (2) *KuczbKat*, *SkarŻyw*, ciężki(e)mi (1) *ModrzBaz*. ◇ *L* ciężkich, cięższych, nãcięższych (29).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Dużo ważący, przytłaczający, gniotący; gravis Mymer¹, Murm, Mącz, Cn; gravidus, ponderosus Mącz, Calep, Cn; onerosus Mącz, Cn; importabilis Mącz; ingestabilis, pondus habens, pergravis, praegravis Cn (189) : ForCnR E2; Ten korzeń iest ciężki á nie ma w łobie dziurek FalZioł III 5a, I 61d, III 7d, 27b, 34b; GlabGad A8v, D4v, I2; zęby ich [ryb] ktore są barzo ciężkie, flą do Moskwy [...] y czynią z nich okładziny do mieczow y do szabl, aby dla ciężki rękoiełci tim różniejše były. MiechGlab 61; SeklKat Q3v; Pośeł ledwa odetchnał dzwigaijac A jakoż to czełky Bałwán RejKup bb8v; Pośeł narzeka jż był Mnich ciężkiy. RejKup cc6, cc6 [2 r.]; GliczKsiąż C6v; Niech iák ciężki kámień z mieyfc fwych rufzyć sie nie mogą LubPs gg3; RejWiz 113; RejFig Dd4v; Ciężkić iest kámień [Gravitas lapidis] á ważny piałek/ ále gniew szalonego iest cięższy niż to oboie. BibRadz Prov 27/3 [idem BudBib]; Coż iest cięższego nád ołow [Super plumbum quid gravabitur Vulg] BibRadz Eccli 22/17, Iob 6/3; rozmáicie zową okręty [...] iedny cięższe drugie lżejše BielKron 460; Chelonium etiam vel chelonia, Naczynie nieyákíe/ którym nieco ciężkiego podnośzą Mącz 51c; Ponderosus, ważny/ ciężki/ máyáci wagę. Mącz 309b; Tormentum item, Dziáło y wšelákíe inše woyenne ciełskie naczynie z którego strzeláją. Mącz 458d, 46b, 202d, 264a, 296d, 313b (13); Im co cięższego z gory vpádníe/ tym lye ciężey łtłucze. SienLek 12v, V; RejAp AA5v; HistRzym 24v, 25, 121v; RejPos 219; A iestli plywamy po frogim morzu/ grzebiemy sie pod grubą á ciężką zyemię/ łzukáiąc nędznego iákíego wlpomożenia fwego RejZwierc 14v, 65v, 87v; ma wielką łtrzelbę/ thákíez zbroię ciężką BielSpr 25v, 2v [3 r.], 4; BudBib Prov 27/3; ModrzBaz 118; y kazáłá iey kámienie niepotrzebne zmieyfcá ná mieyfce przenośíc/ dofyć ciężkie. SkarŻyw 225, 553; StryjKron 135; Tu ciężkie iábłká Hesperides proście Do grobu noście. KlonŻal D2; KochPieś 3, 32; ZawJeft 10; Calep 465a, 536b, 820b; WujNT 76; Kiymi ciężkiemi w głowę mocno ią tłoczyli SiebRozmysł H2v; SkarKaz 8a; KlonWor 49.*

Wyrażenia: »(jako) ciężkie(-a) brzemię, burda« = onus grave Vulg [szyk 10 : 3] (11 : 2): BierEz B; Thakiełz ciężkie brzemiona nośząc by sie nie obraziła FalZioł V 32; WróbŻołt 37/5; LubPs K3v; Leop Ps 37/5; Sarcinae, Tłumok. Metaphor. Ciężkie burdy. Mącz 368b; Ergata, Wagá/ Kłobá álbo koło nieyákíe/ którym ciężkie burdy á brzemioná wzgorę wściągają Mącz 107d; SienLek 18v; BudBib bv; KochPs 55; SkarŻyw 29; LatHar 145, 162.

»ciężki krzyż« [szyk 6 : 5] (11): Iezufa milégo ciełkiégo krzyża nośsenijé. OpecŻyw 135v, [79]v, 135v, 138v; OpecŻywSandR nlb 5; TarDuch C3v; Szedł ná śmierć będąc Bogu Oycu łwoiemu posłufzny/ á niołąc krzyż ná łobie ciężki ArtKanc D17v; LatHar 319, 338, 542; SiebRozmysł I4.

»ciężkie okowy, pęta« [szyk 3 : 1] (3 : 1): GórnDworz H3; Tám mu pęta na nogi ciężkie wložono KochPs 158, 164; Siedział męczennik w ciężkich okowách/ do nogi drugiego o łotrowłstwo poładzonego/ przypięty. SkarŻyw 75.

»ciężka ręka« (1): Młzyce ná drzewie gęfte ciężką ręką gniećie. KmitaSpit C5.

»ciężka rzecz« [szyk 6 : 4] (10): Theż Srebro żywe iest takiey włofności iże barzo ciężkie rzeczy na łobie znofi FalZioł III 35b; ale iże wšelka rzecz ciężka ku dołu ciągnie, przeto y ona flegma gruba á ciężka ku nogam łchodzi GlabGad Iv; LibMal 1543/72; Ciężkie rzeczy wymiotác/ áby sie vlżyło/ Z okrętu rołkazano RejFig Dd4v, Dd4v; RejZwierc 32v; BielKron 309v; Durae partes, Ciężka rzecz. Mącz 281b; SarnStat 964; PowodPr 73.

»waga ciężka« [szyk 2 : 1] (3): Mjchał Czartowj powieda yż yego Waga częfka? *RejKup* aa7v; ná ieden koniec przywiązano ciężką wagę/ ná drugi proces powrozow zawięzono *BielSpr* 4v, 61v.

W przen (69) : Tylko [...] fám człowiek nad opoki twardłfy/ nad groby fmrudliwłfy/ nad ziemię cięłfy/ fwęgo pana nie żaluie *OpecŻyw* 149; Drugi zálie krzyż iefth dułzny/ dáleko cięłfzy *KrowObr* 238, 115 [2 r.]; *BielKron* 455; *BudBib* 2.Par 10/11, *Iob* 15/10; *ArtKanc* O3v; *GórnRozm* B3; *GórnTroas* 74; *LatHar* 603; BRZEMIE Chrifufowe lekkie. Ciężkie Pharyzeufzowie kładli ná ludzie. *WujNT* Xxxxx3v, 827; *SiebRozmyśl* Hv; *CzahTr* A4v, [D]v; *SzarzRyt* A2.

N sg f w funkcji orzecznika (1): O ciężka to nieść krzyż. *WysKaz* 26.

Wyrażenia: »ciężkie brzemie« = *onus gravis* *Modrz*, *Vulg* [szyk 16 : 4] (20): *OpecŻyw* 191; *BielŻyw* 146; raczyłeś włożyc nanie ciełskie brzemie wyftępkoch [!] náłfych *RejPs* 130v, 121v, 122v; *RejJóz* I; *LubPs* T3v marg; *KrowObr* 149; *BibRadz* Num 11/11; *BielKron* 330v; *RejPos* 289v; *BiałKaz* B4v; *CzechRozm* 94v; *ModrzBaz* 22v, 26, 118v, 122v; *SkarŻyw* 472; O rofkazániach Pan ono mowi: Wiążą brzemioná ciężkie/ y trudne ku nołzeniu/ y kładą ná rámioná ludzkie. *WujNT* 69, *Matth* 23/4.

»ciężki ciężar« (1): kórzty ciężkim niewoléy ciężarem vciśnieni/ ná was pogładáią *OrzJan* 32.

»jarzmo ciężkie« = *iugum grave* *PolAnt*, *Vulg* [szyk 9 : 7] (16): A iákie iefth ciężkie iárzmo od czártá ná nyewierniki włożone. *LubPs* P5v marg; *BibRadz* 3.Reg 12/4 [2 r.]; *BielKron* 136; *BudBib* *Eccli* 40/1, 2.Par 10/4 [2 r.], 11; *KochPs* 4, 160; *KochFr* 76; Ludzie Zakonu ftárego/ wyzwolił z iármá ciężkiego *ArtKanc* F6; *ZawJeft* 5, 10; *GrabowSet* P4v; lecz tá rofkofz/ á chytra/ co fpráwiłá? Oto iárzmo ciężkié/ złé/ ná włytkié włożyłá. *GosłCast* 45.

»ciężki krzyż« (1): Naprzod ábyłmy fię fami siebie záfłtydzili/ [...] pátrząc ná ták wielką miłóść ku Bogu y cierpliwość świętych/ z ktorey ták ciężki krzyż dobrowolnie ná fię kładli *SkarŻyw* 32.

»ciężkie okowy, pęto« [szyk 3 : 2] (3 : 2): ále będącym w ćieniu śmierci á ściśnionym ciężkimi grzechowymi y Szátáńfkimi pęty/ vczyńił światłość *KuczbKat* 25; Z oków ciężkich nas [*Pan Bóg*] wybáwił/ Y ná fwobodzie poftáwił *KochPs* 190, 97; *PudłFr* 72; *CzahTr* E4v.

»ciężka ręka« = *dura manus* *Vulg* [szyk 5 : 4] (6): *Leop* 1.Reg 5/7, 12; Dziéńli ná niebie świecił/ nocli wftálá/ Twoiá mię ciężka ręká dolégálá. *KochPs* 44; *KochTr* 19; *GrabowSet* B3; ktorým [*urzędnikom*] drugdy pánowie w moc ich y do ręki ich ciężkiey y okrutney [...] vbogie poddáne podáią *SkarKaz* 610a.

Szeregi: »trudny a (i) ciężki« = *gravis et importabilis* *Vulg* [szyk 2 : 1] (3): A iáko zálie trudne á ciężkyye iefth iárzmo fwiátá nędznego tego. *RejPos* 291; *WujNT* 69, *Matth* 23/4.

»twardy a ciężki« (1): O fynowie ludci dokądze będziecie tak twardego á ciężkiego fercza [*usquequo gravi corde?*] *WróbŻołt* 4/3.

a. *Ważący, mający jakąś wagę* (1) : *Semiuncialis*, Ták ciężki yáko yeden łot/ łotowey wagi. *Mącz* 382a.

b. *Wielki, dużych rozmiarów, masywny* (2) : podle Renu naproftth iefth ziemiá z obu ftron rowna/ ále v Bingiey przez ciężkie á ciáłne gory Ren idzie *BielKron* 285; Wyrzekłzy tho/ vderzył ná dwie nawie ciężkie *BielKron* 460.

c. *O stanach chorobowych* (5) : *Gravedinosus*. Eyner dem das heupt fchwer íft. Ktořemu głowá cyęfka. *Murm* 77; Cyęłskie powieki/ zámglenie oczu/ boleść w głowie *SienLek* 15; *Oczko* 25.

ciężki od czego (1): A oczy Izraélowe (były) ciężkie od łtarości [*graves erant propter senectutem*] *BudBib Gen* 48/10.

Wyrażenie: »ciężki żywot« = *pełny żołądek, niestrawność* (1): Iełtli na liczu łkora rozpiętha barwa po wżytkim żołtha albo zielona/ albo czarna/ á nieiełt od ciężkiego żywota przepuśczenie, to iełt gdy człowiek zatwardzieie. *FalZioł V* 13v.

d. *O powietrzu, pogodzie* (1) : *Crassum coelum et tenue* [...] Ciężkie powietrze y lekkie. *Mącz* 67b.

e. *O ubraniu* (1) : Ipráwiwłly mu Sáráwáry á kárwatkę/ odzyenye y lecye y zimye nie práwye cyężkie/ polle go do ludzi *GliczKsiqz F*3v.

f. *O wojsku ciężko uzbrojonym, opancerzonym* (1) : Nálzy Niemcy długo fie ná to rozmyłłáli iełli ták dáleko máią ciągnąć/ z ciężkim ludem y z wielkimi działmi *BielKron* 309.

2. *Ociężały, niezgrabny, gnuśny* (9) : Tácy ludzie bywaią tłuści/ leniwi/ [...] łpiący/ ciężcy *SienLek* 29v; *GórnDworz Ev*; przeto ták trudny przeiazd ná ciężkich koniech. *BielSpr* 66v, 65v; *SkarKaz* 383a; *VotSzl E*3.

ciężki od czego (1): Yużem ciężki od łtarości *Mącz* 135b.

Szereg: »gruby, (a) ciężki« (2): wżytko ma być odnowiono/ y ciało tho nálze grube á ciężkie á łkáženiu poddáne ma fie odmienić w lekkie/ w iálne *RejAp* 172v; *SkarKaz* 205a.

3. *Wielki, mocny, silny, poważny, dotkliwy* (w sensie pejoratywnym); *intensus, intentus, plumbeus, profundus* *Mącz*; *gravis Calep; durus, imperiosus, infestus Cn* (579) : Xántus o to nań gniewien był/ A bićim mu ciężkim groził. *BierEz E*2; Iełli łłuchác nie bedziecie/ W ciężki gniew v mnie wpádniecie *BierEz F, K, K3, Pv*; Słýłfales w dzień narodzenia ciężkié wcińnienie *OpecŻyw* 22; bo więłłá motz iego przyrodzone fily/ w nim byla zagálloná/ dla ciężkiego zmęczenia. *OpecŻyw* 137; oględuiątz [*jego rękę*]/ łlzami ciężkimi omywała. *OpecŻyw* [155], 100, 101v, 106v, [192]v; *MetrKor* 57/120, 59/282; *FalZioł I* 114a, V 17d, 25v, 31; *BielŻyw* 128; Szostí krol Turecki był Mahomet ktori dani ciełzkie poddanym wıtawiał *MiechGlab* 67; *BierRozm* 11; Abowiem we dnie y w nocy ciężka fie na mię łtała boiazń pomłty twoiey. *WróbŻołt* 31/4, 70/20, 106/39; chcieli mię gwałtem przymvłić/ naczięłke prziięgi. *SeklWyzn* 4, c3v; Cięskieć iego zbłádenie wżędychmy łzukali *RejJóz M*4v; *ZapWar* 1545 nr 2646; A rozwarz też ciełkie pomłty/ ktoremy pan Bog groxy [!] nam *SeklKat F*4v, Z; *RejKup* dd6; *KromRozm I* 03; a wżdy dla tego wtak ciężką rołpácł nieprzyłzli *MurzHist H*2; a wżdy ty śmięłz tak ciężką nędzę łzalenłtwem zwać *MurzHist Q*4, B, B3v, C4v, F4v, G3v [2 r.] (22); *MurzNT* 18v, 106; Coż mnimaćye/ yełli nye dáleko cyęłłłłá kaźń záłłuzy ten/ ktory Syná Bożego zdepcie *KromRozm II* m2v; *KromRozm III* L3v; *BielKom E*8; Modłithwá o wybáwienie s tákowych cyęłzkih wciłkow. *LubPs F2 marg*, N4v, Q; *GroicPorz r*4; Cięłłkie mi łłowo zadał *KrowObr A*3, 49v, 98, 131v, 230; *Leop Ex* 9/3, QQqq5, *Zach* 1/15, *Hebr* 10/29; A to twoie w ciężkim pláczu łmutne łłowá były *KochZuz A*3v; ALe tym ciężłzy głod wciłkał ziemię. *BibRadz Gen* 43/1; Ale oni Moizelzá łłuchać niechćieli w onem ciężkiem wtrapieniu *BibRadz Ex* 6/9, I 3b *marg*, *Gen* 18/20, 47/13, 2.*Esdr* 13/27, *Ps* 41/9 (9); Cefarz ná nie ciężkie kondycye włóżył/ zwłáłzczá nowy dekret w wierze *BielKron* 233v, 199, 241, 332; *LeovPrzep E*2 [2 r.]; Res suo ipsa molimine gravis, Cięłzłza rzecz niź włzelákie pokułzenie. *Mącz* 229c; *Plumbeae irae*, Cięłzki á długo twáyacy [!] gniew. *Mącz* 306c, 59d, 280c, 401d; *SienLek* 22 [2 r.], 23v; *GórnDworz Aa*5; *HistRzym* 86v; *RejPos* 138, 167

marg, 248 [2 r.]; *BiałKat* 371; Abowiem onym łowem ciężkim (Sądu) pokazał Apoštoł/ że sie on bárzo ciężkiego grzechu dopułzcza *KuczbKat* 170, 340; O nieftocie/ iáko ciężkie groźby pod tym milczeniem táia łie. *BielSpr* 46v; *WujJudConf* 209; *ModrzBaz* 6v [2 r.], 65, 73, 143v; pátrzay/ co ich ciężkim Vboftwem trapi. *KochOdpr* B2; Dźwigni mię conarychléy z ciężkiégo kłopotá *KochPs* 58; W płáczu ciężkim (ách nieftéty) chleb trokliwey iemy *KochPs* 121, 42, 44, 46, 53, 58 (12); wybił mu ciężki policzek mowiac *SkarŻyw* 107; A ielli ktemu przyidzie ná mię ciężkie vboftwo/ [...] będę czekał śmierci *SkarŻyw* 196; Tám będąc w padł w ciężką pokułę łzátáńską *SkarŻyw* 290, 50, 107, 134, 283, 290 *marg* (12); A miałto počiech/ które winná z czáfem byłá Rodzicom łwym/ w ciężkim ie łmutku zołtáwiłá. *KochTr* 5, 18; *StrykKron* 26 [2 r.]; *CzechEp* [398]; *KochJez* A3v; *KochFr* 68; *WisznTr* 28; *KochPam* 86; Ani ty wyłwobodziłz łercá z ciężkiéy trwogi *KochPieś I*, 29 [2 r.]; *PudłFr* 49; drogę prawdy vkazał/ Z błędow ciężkich nas łam wywiódł *ArtKanc* D20, E8v, I17, K3, M14, M15v (11); *GórnRozm C* [2 r.], M2v; Muśi vftác žal łrogi ciężkié nárzekánié. *ZawJeft* 41, 8 [2 r.], 21, 32 [2 r.], 39, 40, 41; *Calep* 464b; *GrochKal* 13; Ták ciężkié iest gruchnienie łyná mégo domu/ Iż póki świat niemožen łtráchem bydź nikomu. *GórnTroas* 51; A kažń ielli ten winien/ zaż cięższa bydź może Náđ tę *GórnTroas* 51; Ciężka to/ cięższa boiaźń ma/ co nie minéłá. *GórnTroas* 60; Ciężki to žal był/ ciężłzy Pyrrhá miałá *GórnTroas* 67, 23, 43, 51, 63; *GrabowSet* M3, O3v, S3, S4v; *KochFrag* 53 [2 r.]; ále ielliż was Sokálfka/ Bukowińka/ y Opocka ciężka kłéská nieułráłzyłá *OrzJan* 24, 14, 17, 22, 28, 30; *LatHar* 149, 151, 234, 264, 498, 583, 584; obłtápiłi go [św. *Pawła*] Zydowie oni ktorzy byli przyłzli z Ieruzálem/ wiele y ciężkich łkarg kłáđac [*multas et graves causas obiicientes*] *WujNT Act* 25/7, *Luc* 20/47, s. 794; ludźie nie oddaláliby od łiebie wolnołci/ by niekárnoł wyłtepków z ciężkim vpadkiem nie obfitowáłá [*si non impunita vicia gravi pernicie scelerum redundassent JanStat* 1018] *SarnStat* 953; á widząc Krółéłtwu náłzemu wiewłzé teraz y ciężłzé niż kiedy przedtym nieprzełpiecznołci nálegác [*maiora nunc et graviora JanStat* 742] *SarnStat* 985; ktorzyby [...] łzkody czynili/ áłbo zdrađáli/ áłbo iákie iné ciężkié przykrołci vczynili [*vel alias graves inferrent molestias JanStat* 896] *SarnStat* 1113, 110, 131, 901 [2 r.], 903, 904, 1068; *SiebRozmyśl* B4v; *PowodPr* 58 *marg*; Ciężłza tego męká ktorzy ná dułzy rołpác ćierpi *SkarKaz* 314b; *CiekPotr* A4; *CzahTr* B2; *PaxLiz* C3; Lecż krom łákomłtwá y ciężka potrzebá/ Każe požycżác ná za wiłšu chlebá *KlonFlis* C3; *PudłDydo* Bv.

W charakterystycznych połączeniach: ciężki(-a, -e) bojaźń (3), frasunek (12), głód (6), gniew (5), kažń, (3), narzekanie (4), nędza (4), płacz (8), pokusa (pokuszenie) (6), pomsta (3), przysięga (2), rozpacz (2), słowo (2), (s)łzy (2), smutek (smętek) (3), ubostwo (3), (u)trapienie (13), złość (5).

Wyrażenia: »ciężki grzech« = *peccatum grande PolAnt* [szyk 47 : 14] (61): gdiłch ya yvłch mam thako práthko vmrzecz ktorym grzechy mogymy czáłzkymy załluzyl wyeczne potápyeny. *PowUrb* I; *BierEz* L; Y zá go za to wydáwáłs/ iłżci tve ciéłłkié grzechy odpułcil *OpecŻyw* 84v, 29, 93v, 103; y maia to łobie zaciéłky grzech gdi tego niepełniá czo łzatan wymiłlył. *SeklKat* E2, M3; *RejKup* p3; *KromRozm I* Iv, O2v *marg*, O3; *MurzHist* G4, Q, Q2v; *KromRozm II* m2; *LubPs* L3v, bb2v *marg*; *SeklPieś* 19, 31v; *KrowObr* 49v; *BibRadz Gen* 20/9; *BielKron* 81v; pokazał Apoštoł/ że sie on bárzo ciężkiego grzechu dopułzcza *KuczbKat* 170, 200, 315, 350; w Kołłciele Powłzecznyim iest vftáwiono/ áby ciężłze grzechy Biłkupiemu/ á náciężłze Papiéłskiemu łáđowi zołtáwione były. *WujJud* 85v–86,

86 [2 r.], 202v, 203; *BudNT przedm* a3v; *CzechRozm* 238v; *KarnNap* C2, C3, E3v; *SkarŻyw* 168; *ReszPrz* 49; *ArtKanc* L8 [2 r.], L20v; *ActReg* 24; *LatHar* 27, 131, 157, 201, 669; *WujNT* 51 [2 r.], 120, 212, 430 [2 r.], 529 (12).

»ciężka krzywda« = *gravis iniuria JanStat* (3): Cięższa krzywda od swego. *BierEz* L4v; *RejZwierc* [203]v; *SarnStat* 1239.

»ciężka męka« [szyk 28: 13] (41): przez onę wślytkę notz s nią żalobliwie rozmawiał/ wypowiedziałz iey miłosy wślytek rząd ij obyczay męki fwé ciężkie *OpecŻyw* [79], 70v [2 r.], 99 [2 r.], 101 [3 r.], 101v, 102 (15); *OpecŻywPrzedm* C3v; O nařz myly panye [...] uybaw nařz řtych to czyařzkych mąk *PatKaz II* 54v, 33v; *FalZioł* V 66; *WróbŻołt* Gv; ze bog za grzechi lyudzłkye czyeřką meką thego dnya podyal. *LibMal* 1554/190v; *SeklKat* Y; *MurzHist* M4, P4v; *MurzNT* 198v [2 r.]; *GórnDworz* C5v; *HistRzym* 97v; *SkarŻyw* 41, 47 marg, 151, 166, 188, 262, 273; *ArtKanc* E4, E15; Głos moy wślyřzy: więc řciągnawřzy rękę/ Zmieni mą nędzę/ řmyřłom ciężką mękę *GrabowSet* Q3; *SiebRozmyřł* H3v; *SkarKaz* 121b; *KlonWor* 12.

»mroz ciężki« (3): *BielKron* 293v; *Mącz* 160c; Mrozy o řwięty m łanie tām ciężkie bywiał *KmitaSpit* C3.

»ciężka plaga« = *iudicium malum PolAnt* (4): Karał dawida ciężką plagą dla cudzořtwa [!]. *SeklKat* K4; *MurzHist* Pv; *BibRadz Ez* 14/21; *GosłCast* 36.

»ciężka pokuta« [szyk 4 : 1] (5): przeto był łobie ciężką pokutę wřtawił *BielKron* 140, 3, 420v; *SkarŻyw* 571; powiedźieli Břkupowi/ iż iuř zā to ciężką pokutę przyřli *WerGořc* 220.

»ciężki pot« (1): *KromRozm I* A4v; By pracował aż k wieczoru w onym ciężkim řwym pocie *LubPs* X6; *CiekPotr* 48.

»ciężki post« (1): A dręczyłem cyęřkim pořtem we mnye ducha niego *LubPs* P6v.

»ciężki(-e) sen, spanie« = *somnus gravis Vulg* [szyk 7 : 3] (9 : 1): *HistJóz* Ev; á to wino pić, drzemanie y ciężkie řpanie odeymuie *FalZioł* I 151a, I 156a; *LubPs* gg6v; *Profundus somnus*, Ciężki řen. *Mącz* 140b, 401d; *SienLek* 119v; Wtym řie ocknał Puřtelnik řnem ciężkim zmorzony *BielSen* 19; *ArtKanc* T13; *WujNT Act* 20/9.

»ciężkie (s)karanie« = *poena gravis Modrz* [szyk 19 : 2] (21): *BierEz* A2v, Q4; O iako wiele iest ciężkie⁸⁰ karania grzeřznych ludzi [*Multa flagella peccatoris*] *WróbŻołt* 31/10; *SeklKat* E2v, K3v; To nie inřze⁸⁰ nie iest/ iedno ciężkie řkaranié pańřkie *MurzHist* G, K; *MurzNT* 206 marg; *BibRadz Job* 6/21, II 19d marg; także ciężkie á wřtawiczne kāranie vmysłowā moc znikczemniwa *KwiatKsiąř* E4v; *KuczbKat* 310; *CzechRozm* 226v; *ModrzBaz* 31, 79v, 125, 142v; *SkarŻyw* 294; *ArtKanc* Q5v; *WujNT* 76, 278 marg.

»ciężka szkoda« = *grave damnum, incommodum JanStat* (5): *OrzJan* 122; Też obaczywiał ciężkie nietylko Duchowieńřtwā/ ale y Króřłtwā nařřego y Rzeczypořpolitę řzkody *SarnStat* 178 [idem 922], 901, 903, 922.

»ciężka wina« = *poena gravissima JanStat* (2): y owřzem im tego pod ciężkimi wināmi/ aby tākowych rzeczy nie řmieli czynić/ zākázuiemy y zābraniamy *SarnStat* 263, 192.

»ciężkie wzdychanie« [szyk 6 : 2] (8): ij poczęła [!] fie modlitz s ciężkim wzdychaniem fertza rzekątz *OpecŻyw* 6; *Leop Ex* 2/24; *GórnDworz* C4v; Iákie ciężkie wzdychania oni s tego mieli/ Ze od twej trochy ludu ten vpad ćirpieli. *PapPan* A3v; *KochPs* 17, 151; *WisznTr* 10; *GrabowSet* H2v.

»ciężka(-ie) zima (a. zimno)« [szyk 5 : 2] (7): *OpecŻyw* 15v; *Frigorum vis et hyems*, Ciężkie okrutne żymna/ y mrozy. *Mącz* 160c; *Sevissima hyems*, Ciężka albo twárda żimá *Mącz* 364a, 57a, 227b; *SkarŻyw* 207; żimno ciężkié/ gorąco zbytne/ niepogodę/ wżyftko znośić muśisz *OrzJan* 43.

»ciężki(-a) żal (a. żałość, a. żałoba)« [szyk 23 : 4] (27): Bądź Ezopie myśli dobrej/ Ták ciężkiego żalu nie miey. *BierEz* G4; Y vłlyżał między groby/ Wielki płáč/ ciężkie żałoby *BierEz* Q4v, Q4v; *BibRadz Eccli* 27 arg; A dobre pośpolité prze wnętrzną niezgodę/ Odnośi ciężką żałość y okrutną łzkodę. *KochZg* A2; *Summus moeror*, Okrutnie ciężka żałość. *Mącz* 432a; *KochTr* 10, 14; *KochFr* 70; *WisznTr* 10, 24, 27; *KochPieś* 19; *KochSob* 67; *ArtKanc* M14v; Wziął zaś nád Krolem moc/ żal przyrodzony Ciężki/ gwałtowny/ y niepowściągniony. *GrochKal* 10, 8; *GórnTroas* 54, 59; *GrabowSet* Hv; *KochFrag* 53; *OrzJan* 34; *KołakCath* A3v; *CzahTr* E4v, I2; *GosłCast* 74; *ZbylPrzyg* B3v.

Szeregi: »ciężki a okrutny« (1): O nafs mily panie boże/ możes ty ráczyłli ijnacey zbawienijé ludfkie ziednatz,/ niżli przez twą ciężką a okrutną mękę. *OpecŻyw* [57]v.

»ciężki a (i) srogi« = *ferox Vulg* (4): *SeklKat* K3v; áby boyážną ćyęfzkich á łrogich kaźni [...] od złości fye powćyągáli. *KromRozm II* i4, m; *Leop 3.Mach* 7/4.

»ciężki i śmiertelny« (1): Co iednák Pan o ciężłych y śmiertelnych grzechach powiedział *KuczbKat* 200.

»wielki a ciężki« [szyk 4 : 1] (5): *KrowObr* 49v; A Zydowie zaś w wielkim á ciężkim fráfunku byli [*Judaeis incessabilis luctus fuit*] *Leop 3.Mach* 4/2; *Intensus sive intentus*, Náciągniony/ nápięty. *Metaph*. Pilny/ baczny/ też wielki/ ciężki. *Mącz* 445b; *CzechRozm* 245; *ModrzBaz* 27.

a. *O stanach chorobowych: niebezpieczny (146)* : a tam świekra iego zimnicę ciężką ćirpiała. *OpecŻyw* 43v; Też ten łirop iest dobri na kolikę ciężką *FalZioł* I 25a; z Liłthkow Grzybienionych może być łirop pożytheczny naprzeciwko ciężkim gorączkam *FalZioł* I 92a; łkad ciężkie kaźle, á łmiertelne przychodzą *FalZioł* III 33a, ++8d, I 86d, 150a, II 10c, V 38v, 81v; *BierRozm* 19; *BielKom* E5; *KwiatKsiąż* N2v; *Causon*, aestus seu ardor, Gorączká/ Febra ciężká. *Mącz* 43a, 217b; *SienLek* 16, 88; *CzechRozm* 98; *KarnNap* Ev; Zradości wielkiej febrá ciężka Eufrazynę zaráz wezmie *SkarŻyw* 227, 480; *LatHar* 535; *SzarzRyt* D2.

W charakterystycznych połączeniach: ciężka(-i) febra (5), gorączka (gorącość) (4), kaszel (2), wrzod (3), zimnica (2).

Wyrażenia: »ciężki(-a, -e) bol (a. bolenie, a. boleść)« [szyk 11 : 9] (20): s czegoż ciężką bolełtz miał iezus mily *OpecŻyw* 115v, 146v, 150; *FalZioł* II 19d, V 2, 58 [2 r.]; *GlabGad* G2v; *RejKup* q2; á vczyniwłzy plałtr/ ná głowę przylož/ ciężki to bol wćiąga. *SienLek* 50v, 29v, 40, 43, 71 [2 r.], 88, 117 [2 r.]; *LatHar* 292, 396.

»ciężka niemoc, choroba« = *infirmitas gravis Vulg; morbus gravis Modrz* [szyk 61 : 21] (52 : 30): *PowUrb* I; Człowiek ieden w ciężkiej chorobie [...] Sto wołow Bogu poślubił *BierEz* I2v, Qv; *NAprzod Vrina* biała iako mleko [...] naprzodku Łoźney niemoczy ciężkiej *Vkazuie* choremu vpadek znamienity *FalZioł* V 4v, I 56c, III 2d, V 13v, 25v, 57, 65v; *SeklKat* T2; *RejKup* q2; iże

Olimpia mátká iego ciężką niemocą była ziętá. *HistAl* C7v, C8; *BielKom* G; *GroicPorz* q3v; *BibRadz* Ps 6 arg; *BielKron* 86, 179v, 251, 322v, 353v (8); *Clinicus etiam dicitur*, Który fie z łożá nie może rużyć przed ciężką chorobą. *Mącz* 57c, 231d, 305c [2 r.], 346b, 416a, 473a; á takim wracánim ciężkich niemocy pozbędźiefz. *SienLek* 16, 8, 11 v, 13, 22 [3 r.], 22v [2 r.] (17); iáko vleczyć Febrę/ Pleurę/ y ine ciężkie choroby *GórnDworz* Ffv; *RejPos* 256v; *HistLan* E; *BudBib* 2.Par 16/12, 2.Mach 9/21; *KarnNap* E3v, E4v; *ModrzBaz* 11; *Oczko* 18v; y z ímutku wniemoc ciężką vpadł. *SkarŻyw* 68; corká ie⁸⁰ Konftáncya będąc iefzcie pogánką/ ciężką á nie zleczoną chorobę miała *SkarŻyw* 70, 98, 142 [2 r.], 528, 580; *NiemObr* 146; *ReszHoz* 121; *GórnRozm* D3; *KochPij* Cv, C2v; *LatHar* [+9], 601, 647, 648 [2 r.]; *WujNT* 250 marg; *SiebRozmysł* F; *PowodPr* 75; *SkarKaz* 421b; Leżąc w ciężkiéy chorobie/ lepiéy dbać o zdrowie. *GosłCast* 43, 21, 57.

»ciężka rana« (3): y tak wiele ciężkich mu ran zádáli [*ac tot tantisque vulneribus affecere*] *ModrzBaz* 31; *OrzJan* 135; Ięto zbierać namioty/ y zgániać bárány/ Y leczyć fie kto żywy/ kto ma ciężkie rány. *KmitaSpit* C3.

Szeregi: »ciężki i niebezpieczny« (1): Do tych dwu Sákrámentow/ niechay w ciężkiéy y niebezpieczney chorobie/ y trzečia świętość przyftąpi/ pomázania oleiem świętym. *LatHar* 648.

»ostry a ciężki« (1): Ma ofobliwą mocz naprzeciwno oftrym á ciężkim gorączkam *FalZioł* III 6a.

»ciężki i śmiertelny« (1): przepuńczył nany myły bog nyemocz czyążką y ízmyerteluą [!] *PowUrb* I.

W przen (17) : Lekárftwo to gdy niemoc miała wietłzą goi/ Abowiem to ciężłzy wrzod/ co hárdą myłł Xtroi. *RejZwierz* 22y; *KochFr* 108.

Wyrażenia: »ciężki(-a) bol (a. boleść)« (3): Záište łzy ciężki bol z fercá wybijáią *WisznTr* 10; *GórnTroas* 40; zowąd mię dręczyłz/ o ciężka boleści *LatHar* 149.

»ciężka choroba, niemoc« [*szyk* 7 : 1] (5 : 3): *RejPos* 183, 233v, 324v; á my rány y ciężkie grzechow choroby máiąc/ do lekárftwá ochotni nie ieftełmy. *SkarŻyw* 112; *ArtKanc* Q19; Oddal ciężkie niemocy náłze duchowne *SkarKaz* 611b; *SkarKazSej* 664a, 671a.

»ciężka rana« = *vulnus grave* *JanStat* [*szyk* 2 : 1] (3): A ínadz to iefł iefłcze cięłłá ráná na duffy moiey *RejPs* 58; *KochFrag* 52; *SarnStat* 618.

Szeregi: »ciężki i śmiertelny« (1): lepfza y nawłáfnieyfza rozumowi ludzkiemu iefł Monárchia ábo iedynowładztwo/ y rząd iednego. ktory gdy fie mieni á ná wiele fie głow dzieli: ciężka iefł y śmiertelna Rzeczypołpotey chorobá. *SkarKazSej* 689a.

»ciężki i wielki« (1): áby nie baczył ciężkiéy y wielkiéy niemocy tego náłżego Kroleftwá *SkarKazSej* 664a.

4. *Przykry, dokuczliwy, uciążliwy; smutny; aculeatus, austerus, durus, inclemens, inexorabilis, intolerabilis, saevus, severus* *Mącz*; *onerosus* *Cn* (243) : *ZapMaz* III T 1/206 [2 r.]; Na pyłznego przypada co ciężkiego. *BierEz* S3v, O3; Tamo będzie iedna godzina w mece cięžłłá/ niżli tu na tym íwiece íto lát *OpecŻyw* 191 v, 82, 141 [2 r.]; *Melancholia*, cyąszkye myslyenye *BartBydg* 88b; *BierRozm* 4; *RejJóz* I5, 06; *LibLeg* 11/152v; *RejKup* n7; Bog tak zrzádzá/ iz poddáni/ áni mogą/ áni chcą/ áni máyą dłužey círpyeć wáłłego cyęžłkyego pánowánya. *KromRozm* I Dv; *MurzHist* M2, R4v, T3; Bo dwoyeć to bywa karánie/ y bić y łáyác/ á ínadz cyęžłłé łáyánye kyedy ze íromotą á háńbą bywa. *GliczKsiąż* G4; Otom fie sftał iuž tak cięžek y íam przeciwno íobie *LubPs* hh6v, dd6; *GroicPorz*

dd3; I Przyfzły muchy bárzo ciężkie [*musca gravissima*] do domow Fáraonowych *Leop Ex* 8/24, *Sap* 17/20; *BielKron* 120v, 197, 393, 464v; Dura provincia, Ciefzki á nieznośny vrząd. *Mącz* 98a; Durus, Twárdy/ Ciężki/ Surowy. Et per Metapho. Niemiły/ Niemiłofierny. *Mącz* 98a; Torqueri doloribus animi, Mieć nieco ciężkiego ná fercu. *Mącz* 459a; Nieprziacyciel [!] bárzo ciężki/ frogi y okrutny. *Mącz* 159b, 89a, 149b, 300d [2 r.], 364a, 457a, 499b; *GórnDworz* C6; *RejPos* 103v, 289; á iefzczę k temu (co miedzy wżyfłtkimi rzeczami nácieższego było) kiedy iákmiarz wżyfłcy ludzie fprofnie sie byli w bálwochwálftwo vdáli *KuczKat* 285, 30; *KochMon* 25; *WujJud* A6; *RejPosWstaw* [143²]v; Wnidz żono Iárowehámowo/ przecz fię zá infzą zmyflafz? anom iá posłaniec do ciebie ciężki [*durus*]. *BudBib* 3.Reg 14/6, *Prov* 27/3; *CzechRozm* 228v, 247v; *KarnNap* D4v; Sromocenia ktoremi wżytek ftan ktorykolwiek fromocon bywa/ cięższe bywáią/ niż ktore fię dzieią priwatom *ModrzBaz* 77v, 25, 70v; *KochOdpr* Dv; *Oczko* 23v; Nigdyby mi ták ciężkie iego zlorzéczenié Nie było *KochPs* 81; Pomni/ wżzechmocny pánie/ co nam wyrządźáli Edomczycy: iáko w náfz ciężki dzień wołáli *KochPs* 201, 95, 103, 132, 207; *SkarŻyw* 142, 317, 394, 437; *KochTr* 4, 23; Gedimin wielki Xiądz chcąc odbić á rycerftwo fwoie z oblężenia ciężkie⁸⁰ wybáwić/ zebrał woýlko wielkie z Litwy *StryjKron* 410; *ReszList* 179; *KochPam* 81; *KochPieś* 18; Y day możnie zwyciężyć ciężkie boiowniki/ ciáło z świátem y z Szátánem náfze fprzeciwniki. *ArtKanc* L5v; Powietrze ciężkie thoć nam bárzo fzkodźi *ArtKanc* R17, D12v, G12, L9, Nv, O14v; *GórnRozm* F4v; *PaprUp* Fv; *ActReg* 54; *GrochKal* 3; *GrabowSet* H4v; *KochFrag* 47; Nuż/ co dáléy rzeczemy o tym/ co nád śmierć cięższą czyni niewolą *OrzJan* 19; ciężkie żołnierftwo/ ále záś zacnością okazálé *OrzJan* 51; ciężka [*spowiedź*] ieft/ y częfto brzydka/ ále zdrowa. *LatHar* 133, 318; *WujNT* 76, 435, 563, 857; *WysKaz* 5; *SarnStat* 1273; *PowodPr* 7, 16; ták ciężkie ná kościoł Boży prześládowanie od nich powítáło *SkarKaz* 120a; Byłmy w náciężłzłych vciłkach náfzych mowili to fłowo: (Wierzę w Bogá:) *SkarKaz* 550b, 208b, 245b, 386a, b, 458a; *VotSzl* B3; *KlonWor* 75.

ciężki komu, czemu (38): Ciężzy onemu bywáią/ Niżli ktorzy go nie znáią. *BierEz* L4; A gdy te niewiafty wygladzono tedy tam náftali Scitowie, takéż fwiathu barzo ciężci *MiechGlab* 36; *WróbŻóltGlab* A4v; Bo aczby tełz on czas/ dofyc dlugi był wżzakżę [!] by mi tak ciężki niebył/ gdybych się na potem odpoczynieniá nadźiewáł [!] *MurzHist* R3; Y rzekł kniemu Dawid: Poydzieffli femną/ będziefz mi ciężek [*si veneris mecum, eris mihi oneri*] *Leop* 2.Reg 15/33, *Num* 11/14, *Sap* 17/20; *BibRadz* *Num* 11/14, 2.Par 28/20; *OrzRozm* H4, T; *BielKron* 94, 393; *GórnDworz* Cc4v; *WujJudConf* 249; *ModrzBaz* 60; *KochPs* 204; Ciężek był półtronnym/ á twoim okrutny *SkarŻyw* 164, 249; *StryjKron* 350; A co bálnnity wfpominałz/ prawdá ieft że bywáią ciężci náfzym *GórnRozm* E3, Bv, E3, G3, I, K4; *PaprUp* Fv; *GostGosp* 34; O śmierci cóś ciężka ieft/ niedorośléy młodźi/ Ciężka wżytkim *GórnTroas* 75; Też płáčżę/ vtrapiiony/ Zá me wyftępk/ ciężkie fercu memu *GrabowSet* G3, T2; *OrzJan* 15; *LatHar* 315; *PowodPr* 13; *CiekPotr* 54; *KlonFlis* C3; *KlonWor* 18.

ciężki ku czemu (1): Ia/ co pofellftwo niołé tobie/ ku fłuchániu Ciężkié *GórnTroas* 39.

ciężki na kogo (2): Oppressor pauperum, Ciężki ná vbogie ludzie. *Mącz* 321b, 390a.

ciężki czym (1): Pierwłza czáłtká zawierác w łobie może fmutek przy wieczery oftáteczney/ piąćią ofobliwie rzeczy Pánu ciężki *LatHar* 315.

N sg f w funkcji orzecznika (10): *RejPos* 335; *Lecz to podobno ná cię ciężka: bo to wiem iż temu wálzy nie wierzą CzechRozm* 61v, 231; *To bywá y w poimániu nieprzyacielńkim naciężłza/ gdy fię mátká z dziećmi dzieli SkarŻyw* 140; *CzechEp* 65; *ále to naciężłza bywa/ kiedy ludzie iáwną lekkość cudnemi łowy zdobią KochPij* C; *KmitaSpit* A3; *PowodPr* 12; *GosłCast* 27; *Azaż owo nie ciężka/ Gdyc vboftwo bierze Lotr y ołzuft KlonWor* 74.

W charakterystycznych połączeniach: ciężki(-e) nieprzyjaciel (8), prześladowanie (4).

Wyrażenia: »ciężki czas« (4): *Dura tempora, złe á ciężkie czály. Mącz* 98a; *Asperum et atrox tempus, Srogi ciężki á okrutny czas. Mącz* 443c, 170d; *OrzJan* 66.

»ciężka(-ie) niewola (a. niewolstwo), jęctwo« [*szyk* 13 : 8] (*20* : 1): *A lwá bárzo żáłowáła: Iż wpadł w táko ciężkie ięctwo BierEz* M4v, N2; *synowie twoi przed oblicznością twoią w niewoli ciężkiéy fą BiałKat* 128v; *BudBib* 2.Par 10/4; *CzechRozm* 118, 165; *Ale ná vboźsze niesłufzne á ciężkie wkłáda niewolftwo [gravem imponit servitutum] ModrzBaz* 141; *KochPs* 19, 79; *SkarŻyw* 479, 558; *StryjKron* 122; *ArtKanc* A16, E9v, M6, M7; *KochFrag* 24; *PowodPr* 62; *SkarKazSej* 677a, 692b; *KlonWor* 27.

»ciężka przygoda« (9): *Nie przegládał ciężkich przygod/ Przyźło nań żimno iteż głód. BierEz* 13v, K3v; *MurzHist* O; *Gravis et miserabilis casus, Ciężka á żáłońna przigodá. Mącz* 29b, 443c; *Oczko* 32; *GrochKal* 15; *SkarKaz* 381a; *SzarcRyt* B2v.

»ciężka rzecz« [*szyk* 10 : 9] (19): *Ciężká rzecz łwobodę łtraćić RejJóz* B2v marg; *RejKup* I; *HistAl* D5; *á to mi fię zdáła rzecz naciężłza/ ćirpieć niewinnie GórnDworz* C5v; *HistRzym* 3; *BudBib Eccli* 29/33[35]; *Paprpán* Iv; *Iełlic fię zda ciężka rzecz ćierpieć od drugiego krzywdę [Si iniuriam ab alio ferre molestum tibi est] ModrzBaz* 77v, 46, 95; *SkarŻyw* 206, 394, 472 marg; *GórnTroas* 60; *OrzJan* 15, 135; *LatHar* 318; *CzahTr* [D2]v; *GosłCast* 64.

»ciężka(-ie) śmierć, konanie, umieranie« [*szyk* 3 : 1] (2 : 1 : 1): *Acerba mors. Gorska/ przikra/ cieřka/ okrutna śmierć. Mącz* 2b; *Takieź Oycowie ciężki fńetek máią [...] pátrząc na ciężkie dźiatek łwych konanie/ y vmieranie. ArtKanc* R17v; *RybGęřli* B4v.

»ciężkie więzienie« [*szyk* 9 : 1] (10): *Ma [!] grodziech sie zamykają, Wáły się okopawają, Mieszkając w onym zamknieniu, Jakoby w ciężk[im] więzieniu. BierRozm* 13; *MurzHist* I, M2v; *Mącz* 3b; *GórnDworz* Y8; *HistLan* E3v; *SkarJedn* 322; *SkarŻyw* 16, 90, 300.

Szeregi: »ciężki i bolesny« (1): *IEłt teź iedno złodźieyftwo dofyc nie pocześne/ Y dobrym gołpodarzom ciężkie y boleńe KlonWor* 18.

»przykry, (i) ciężki« [*szyk* 4 : 1] (5): *BibRadz* I 2b marg; *Mącz* 3a, 149c; *RejAp* 128; *Ieden Sláchćic zacny/ [...] bárdzo gwałtowny y drapieźny ták swoim poddányim iáko cudzym przykry y ciężki [...] był nápominan od Mnichow StryjKron* 350.

»srogi, (a, i, abo) ciężki« = *asper et difficilis* *Modrz* [*szyk* 4 : 3] (7): *Crudeles poenae, Cieřkie á frogie káśni. Mącz* 69c, 208a, 390a, 443c; *RejPos* 335; *ModrzBaz* 49v; *Iac wiem że po odefćciu moim wnidá miedzy was wilcy drapieźni (marg) frodzy ábo ciężcy. L. G. (-) WujNT Act* 20/29.

»ciężki, (a) trudny« (7): *Zathim powie yz ych M^{cz} wten czas kiedj yey M bila na Bvdzinyv wcziefńkim a trvdnim oblezenyv, wielky smętek y Zaloscz myely LibLeg* 10/114; *Durus et ferreus homo, Cięřki á trudny człowiek. Mącz* 98a, 21d, 56b, 390a, 457b; *OrzJan* 66.

»ciężki a (albo) twardy« (4): iako ié dziwnie pán wybawił/ Piotra ś: ciężkie⁸⁰ a twarde⁸⁰ więzienia *MurzHist* M2v; Adamantium vinculum, patitur, Ciężkie álbo/ twarde więzienie ćierpi. *Mącz* 3b, 57a, 136a.

»wielki i ciężki« (2): *KrowObr* 49v; Były nád to wielkie y ciężkie prześladowania *WujNT* 796.

5. *Trudny do zrealizowania lub zrozumienia, wykonywany z wysiłkiem; oporny; arduus, difficilis, dyscolus, gravis, laboriosus, molestus, nodosus, obscurus, operosus, spissus, tardus* *Mącz*; *gravis, non facilis* *Calag* (229) : iuz placzy łzi wyléwáy za tak ciężkie łyna bożé⁸⁰ ij matuchny ie⁸⁰ łpratzowanijé *OpecŻyw* 29, 28v, 30v; *MiechGlab* 19; *WróbŻołt* 16/4, E6v; A przykazánya yego nye łą cýężzkye *KromRozm I* F4v; Tym obyczáyem tedy cýełłłły náłz krzełciyáńłki zakon/ niźli żydowłki. *KromRozm II* m; Zakon też zálię małżeńłki/ Z vkrocenim zdrowia ciężki *BielKom* G3; Ta náuká máłych dzyatek nye yełłci cýełzka yáko by kto łoby rozumyeć myał *GliczKsiąż* K; w ciężkim boiu dáłá mu zwycięłstwo [*et certamen forte dedit illi, ut vinceret Vulg*] *BibRadz Sap* 10/12, 1.*Ioann* 5/3; Rozumiał temu Likurgus iż fie thy prawá drugim ciężkie zdály być *BielKron* 272v, 203, 231v, 290v, 301; Arduus, Ciężki Wyłoki. Trudny. *Mącz* 15b; Via lapidibus confragosa, Cieżzka drógá dla kámienia y opoki po drodze leżącego. *Mącz* 135d; Bellum grave, Ciężzka woyná. *Mącz* 149b; Maximus belli nodus est inopia rei pecuniariae, Ciężzki węzeł yełł do wiedzienia walki piéniędzy nie mieć. *Mącz* 249a; Obscurum ius, Ciężzkie práwo. *Mącz* 257a; Grave bellum ad pacem convertere, Ciężzka woynę w pokóy obroćić. *Mącz* 487c, 97d, 218c, 229c, 367b; A wždy fie nam záváždy ciężłzse widzýály łwięte połtánowienia twoie *RejPos* 235v, 165v, 219; PRZykazánia Boże nie łą cęłzkie. *KuczbKat* 265 marg; kthorzy w niedobry vrodzay záchowáią zboże/ áby dla nich żywnóść drołzła y ciężłza byłá. *KuczbKat* 330, 265; *RejZwierc* 256v; *WujJud* 207 [2 r.]; *BudNT* 1.*Ioann* 5/3; *CzechRozm* 248; *ModrzBaz* 120; *KochPs* 118; łzedł do grobu Iákubá S. [...] długá y ciężzka bárzo drogá y trudzenim. *SkarŻyw* 167, 3 marg, 134, 357, 411, 558; *KochTr* 18; *StryjKron* 135; *KochSz* B3v; *ArtKanc* G13v; *ActReg* 86; *GrabowSet* V3v; *WujNT* 31, 48 [2 r.], 815, 1.*Ioann* 5/3, s. 827 [5 r.], Bbbbbbb3; *SarnStat* 918; *SiebRozmyśl* A3; Zakon łtáry ciężłzy był do wypełnienia *SkarKaz* Oooo3b, 45b, 205b; *SkarKazSej* 660b, 671a.

ciężki do czego (1): á zły vporny záváždy łię wymawia/ á ciężki iełł do wyznánia grzechu łwego. *SkarKaz* 316b.

ciężki ku czemu (5): Ale nic nietrudnieyłzego/ Y ku znółzeniu ciężłzego: Iáko niewiáłtá łwey woley *BierEz* B4v; á zlorzeczeńłthwo ich iełł ciężłkie ku słuchániu [*et maledictio illorum auditus gravis*]. *Leop Eccli* 27/16 [*przekład tego samego tekstu*] *BibRadz Eccli* 27/15[16]; Obscurus etiam, Ciężzki ku wyrozumieniu. *Mącz* 257a, 270a.

ciężki na kogo (1): Był y ciężzki bárzo ná ludzie zakon łtáry *SkarŻyw* 3.

ciężki w czym = nieustępliwý (1): ięli námáwiáć Kámmeł/ áby w tym ciężzka/ á vporná nie byłá *Górndworz* Y 6.

N sg f w funkcji orzecznika (1): Niech włzędy na rátunek mnie twa łáłká łtánie/ Byś nas ná świat łtworzył/ nie ciężzkać to byłá/ Zniłzczone potopem/ twa moc rozmnożyłá *GrabowSet* C.

W charakterystycznych połączeniach: ciężki(-a) boj (4), *droga* (10), *walka* (3), *węzeł* (3), *wojna* (5).

Przysłowie: Lepłzeć też plewy z pokóiem/ Niźli owies z ciężzkiem boiem. *BierEz* L2v.

Wyrażenia: »ciężkie (po)rodzenie« [szyk 17 : 1] (18): Ciężkie rodzenie częstokroć na matki przichodzi *FalZioł* V 17a, V 17 [2 r.], b (2 r.), c [2 r.], d [2 r.], 18a (14); Nogi cienkie á krotkie v białych głów zna. ciężkie porodzenie *GlabGad* P7; *BibRadz* Gen 35/16; *SkarŻyw* 262; *LatHar* 126.

»ciężka praca, robota« [szyk 29 : 7] (19 : 17): Smyluysya też nad włitkymy ktorzyfsya śwę cyafkq pracq obchodzq. *BierRaj* 19v; *BierEz* O4, R3v; *OpecŻyw* 51v; Stenta, fatiga, cyaska robota *BartBydg* 150; *FalZioł* *4d, I 113d, V 50v; *BielŻyw* 52; *GlabGad* K4; Morskie prace rzekomo ciężkie Długi zwyczaj czyni lekkie *BierRozm* 4, 19; *LibMal* 1544/84; *KromRozm* I B; *MurzNT* 48v marg; *LeszczRzecz* A3; *BibRadz* Ex 1/14 [2 r.], I 313c marg; *BielKron* 261, 287; *KwiatKsiqz* N4v; Spissum opus et operosum Ciężka á długo trwająca robotá. *Mqcz* 409b, 265a, 321a, 451b, 486b; *SienLek* 30v; *HistLan* E2; *BielSpr* 2; *BudBib* Bar 2/22 [25]; *KochPs* 193; Y przyczyniono im roboty dáleko więtfzey/ y ciężfzey niżli pierwey *SkarŻyw* 479, 527; *ArtKanc* E15; Orác zaś, praca ciężka. *CiekPotr* 64.

»ciężka rzecz« [szyk 10 : 2] (12): *BielŻyw* 46; Subire grave iudicium, Cięską rzecz ná fię przियाć fędzić. *Mqcz* 176c, 10a, 15b, 221a, 229b, 249a, 264d; *SkarŻyw* 127, 501; A iesliby tego iáko zá rzecz ciężką dobrowolnie vczynić niechćiano *PowodPr* 83; *SkarKaz* 41a.

»ciężki znoj« (1): Zawždy w walce, [w ci]ężkim [zno]ju Wszelki iny jest w[ese]lszy W swym pokoju człowiek mniejszy. *BierRozm* 14.

Szeregi: »boleśny i ciężki« (1): dáie iey [niewieście] P. Bog pokutę/ boleśne y ciężkie rodzenie *SkarŻyw* 262.

»lekki albo (i też) ciężki« (2): a ktoremi znaki lekki albo ciężkie ma być rodzenie: poznano. *FalZioł* V 17, V 17.

»ciężki albo łączny« (2): Siodma przyczina ciężkiego albo łącznego rodzenia/ bywa z strony płodu albo dzieciátka. *FalZioł* V 17b, V 17a.

»surowy i ciężki« (1): ták y Symonowi ták furowy y ciężki żywot nieść Pan Bog kazał *SkarŻyw* 32.

»ciężki a twardy« (2): *Mqcz* 114a; wypuścić nas będye raczył z onych ciężkich á twárdych obwiąfkow zakonu drugiego. *RejPos* 215.

»trudny, (a, i) ciężki« = *arduus et gravis* *Modrz* [szyk 15 : 12] (27): á tak czinią ciężkie á trudne wymawianie słow. *GlabGad* C6v; *BibRadz* I *5v; *BielKron* 255; In summas angustias inducere. W trudne á w ciężkie rzeczy kogo w wieść. *Mqcz* 10a; *Nodosus* [...]. *Nodosa* res. Trudna Ciężka rzecz. *Mqcz* 249a, 15b [2 r.], 90b, 205d, 229b, 270a; *RejPos* 183; *WujJud* 76v; *CzechRozm* 225v; *ModrzBaz* 9, 118; *Calag* 431b; *SkarŻyw* 501 [2 r.]; *NiemObr* 115; Nic trudnego/ nic ciężkiego od was nie profiemy *ReszPrz* 93; *OrzJan* 46; *SarnStat* 466; *GrabPospR* N2v; *SkarKaz*)(2v, 41a, 311a.

»wielki albo (i) ciężki« = *ingens et asper* *Modrz* (2): Cokolwiek przybędzie [errata: prawi będzie] wielkiego/ álbo ciężkiego/ to niech odnořą do ciebie: á fámie niechay mnieyřze Caufy fądzą. *WujJud* 85v; *ModrzBaz* 119v.

Wyrażenie przyimkowe: »z ciężkiem« = z *trudem* (1): też opatrzny był [Pitagoras] że mu zciężkiem równia było naleć. *BielŻyw* 29.

a. O stanach chorobowych (38) : iest lekarřstwo na ciężkie puřczanie wódy *FalZioł* I 8d; Szije ciężkie obracanie [...] Ty wřytki rzeczy ta wodka barzo dobrze naprawia y leczy. *FalZioł* II 9c, I

2d, 6c, 19c, 27a, 29b (29); Halitus gravis, Ciężkie oddychanie *Mącz* 149b, 408c; *SienLek* 22v, 87v, 99v, S3v; Anhelatio – Tchnienie, oddech ciężkiy. *Calep* 70b.

W charakterystycznych połączeniach: ciężki(-e) oddychanie (oddech, dychanie, odetchnienie) (14), puszczanie [czego] (17).

b. *O pokarmach (17) :* Mofzcz iefth ciężki napoy *FalZioł* I 156a; mięfo iego dobre ieft: iedno ciężkie *FalZioł* IV 41a; Gdyż chleb takowy iż ieft cięższy przeto w żołądku leży iako kamicn [!] *GlabGad* G6v, G6v, H6, H6v, I5v, I8v [3 r.] (11); Wyliczanie żałobliwe wżetecznych śpraw/ w ktorych zli vřtawicżnie leżą/ iákoby ciężkim winem opoieni *LubPs* Q marg; Obiadanie ciężkie. *SienLek* 20, 52.

ciężki ku czemu (2): Theż grzyby dofić tuczności daią iedno fą ciężkie khu Źtrawieniu *FalZioł* I 56c; *SienLek* 7.

c. *O ziemi: trudny do uprawy (2) :*

ciężki ku czemu (1): Laboriosus ager, Ciężka rola ku wyprawnieniu. *Mącz* 180d.

Szereg: »ciężki a twardy« (1): Zemicá Albeńska po Niemiecku Elb w SzwabŹkiej ziemi ieft ciężka á twárda *BielKron* 287.

[*W wielu cytatach w znac. 3., 4., 5. „ciężki” podkreśla ekspresywnie intensywność znaczenia określanych wyrazów.*]

6. *Ciężarna, będąca w ciąży; praegnans Mącz, Calep; gravida Mącz (16) :* Impregnata mulier, czyąska *BartBydg* 72b; *FalZioł* IV 34c, V 19b; Gravidus, Ciężki/ Gravida mulier Dziecmi chodzi/ Brzemienna niewiáftá. *Mącz* 149c, 149c, 317d; *HistRzym* 15v, 31, 77; Praegnans – Samowtora, cięższką. *Calep* 833b.

Zwrot: »ciężka, ciężką chodzić« [szyk zmienny] (5 : 1): á thak thego ma pani pożywać ktora ciężka chodzi *FalZioł* I 155b; *HistAl* A4v; Ventrem ferre dicitur mulier, Ciężką chodzić. *Mącz* 483c, 121d, 149c, 509d.

7. *O samogłoskach nosowych (1) :*

Zestawienie: »a ciężkie« = a (1): Třecie [A] zowiemy ciężkim/ które mà kréfkę přez się/ iáko požądny *JanNKar* D4v.

*** *Bez wystarczającego kontekstu (8) :* Gravis Schwer Cyęłky *Murm* 15; *Mymer*¹ 4; *Mącz* 133b, 149b; *Calep* 730b, 781a, 833b, 965a.

Synonimy: 1. ważny; 2. gnuśny, gruby; 3. mocny, niebezpieczny, okrutny, ostry, silny, srogi, śmiertelny, wielki; 4. bolesny, dolegliwy, niewdzięczny, przykry, smutny, srogi, żalosny; 5. trudny; 6. brzemienna, samowtora.

Cf **CIĘŻKOWONNY, NIECIĘŻKI**